

השלום; הרביעי עוסק בעידן פוסט־אוסלו; והחמישי והאחרון דן בחלופות למודל תהליך אוסלו.

בכל חלקי הספר המציגים בצורה כרונולוגית את תולדות הסכסוך הישראלי־פלסטיני, המחבר עושה שימוש במודל המבחין בין התפיסה הטריטוריאליסטית לסכסוך, אשר רואה אותו כמחלוקת על שטח, לבין התפיסה הקיומית לסכסוך, המזהה אותו כמשחק סכום אפס בין שני הצדדים. במילים אחרות, "טריטוריאליסטים" הם אלו המחזיקים בתפיסה שאפשר לפתור את הסכסוך הישראלי־פלסטיני באמצעות פשרה טריטוריאלית, לעומת ה"קיומיים" הסבורים כי אין פתרון של שלום לסכסוך וכי השקט יבוא על הארץ רק כאשר צד אחד יושמד.

תוך שימוש במודל המוזכר מעלה וההבחנה בין ההיבט הטריטוריאליסטי של הסכסוך לזה הקיומי מבסס המחבר את הטענה המרכזית בספר, האומרת כי הדיכטומיה המוצעת מסייעת הן להבין מדוע יש כאלה הסבורים כי שלום ישראלי־פלסטיני הוא דבר אפשרי והן מדוע טוענים אחרים כי השלום אינו בר־השגה. בהקשר זה המחבר מנתח את הסכמי אוסלו בעזרת הדיכטומיה של טריטוריאליסטים מול קיומיים, תוך טענה כי תומכי תהליך השלום בצד הישראלי היו אלה שהחזיקו בגישה טריטוריאלית לסכסוך ובמקביל האמינו שהגישה של הפלסטינים זהה, ואילו המתנגדים בצד הישראלי נחלקו לאלה שהחזיקו בגישה קיומית לסכסוך ולאלו שדגלו בגישה הטריטוריאליסטית, שסברו כי הפלסטינים עודם מחזיקים בגישה קיומית לסכסוך. כך או כך, המחבר טוען כי סיכויי השלום יגברו רק כאשר המחזיקים בתפיסה קיומית לסכסוך הישראלי־פלסטיני כבר לא יהיו בעלי השפעה, ובמקביל רוב הציבור הרחב בקרב שתי האוכלוסיות יתמוך בפשרה טריטוריאלית ואף יהיה מוכן לנקוט צעדי ענישה נגד התומכים בגישה הקיומית.

באופן דומה מנתח המחבר את השלכות האינתיפאדה השנייה, תוך טענה כי הציבור הישראלי סבר בעקבותיה כי הפלסטינים עודם מחזיקים בתפיסות קיומיות לגבי הסכסוך. גם את אופציית החד־צדדיות מסביר המחבר בספרו בעזרת הדיכטומיה בין הגישה הטריטוריאלית לזו הקיומית וגורס כי נסיגה ישראלית חד־צדדית לא תוביל לשלום ישראלי־פלסטיני, כיוון שזו תתפרש כתוצאה של אלימות שהובילו מצדדי התפיסה הקיומית בצד הפלסטיני מחד גיסא, ותערער את הפלסטינים מצדדי התפיסה הטריטוריאלית משום שהנסיגה תתפרש כניצחון של הקיומיים, שמצידם ימשיכו במאבק המזוין נגד ישראל במטרה לשחרר את פלסטין, מאידך גיסא.

האם הסכסוך הישראלי־פלסטיני הוא טריטוריאלי או קיומי?

אורי ורטמן

המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) – אוניברסיטת תל אביב ואוניברסיטת דרום וויילס, בריטניה

שם הספר: **The Challenges of Resolving the Israeli-Palestinian Dispute: An impossible Peace?**

מאת: Bren Carlill

הוצאה: Palgrave Macmillan

שנה: 2021

מס' עמודים: 309

ספרים רבים שנכתבו על הסכסוך הישראלי־פלסטיני מנסים להסביר מדוע עד כה לא עלה בידי שני הצדדים להשיג את השלום המיוחל. גם החוקר האוסטרלי ברן קרליל מנסה לענות בספרו החדש על שאלה זו, תוך הצגת מודל דיכטומי המבחין בין שתי תפיסות לסכסוך הישראלי־פלסטיני: טריטוריאליסטית (Territorial) מול קיומית (Existential).

הספר מחולק לחמישה חלקים: חלקו הראשון מציג את מודל הניתוח התאורטי שמציע המחבר, המבדיל בין התפיסה הטריטוריאליסטית לבין התפיסה הקיומית של הסכסוך ישראלי־פלסטיני; החלק השני מציג את תולדות הסכסוך עד שנת 1993 – השנה שבה נחתמו הסכמי אוסלו בין ממשלת ישראל לארגון לשחרור פלסטין (אש"ף); חלקו השלישי דן בהסכמי אוסלו ובתהליך

להשמיד את מדינת היהודים ולהקים על חורבותיה מדינה פלסטינית.

“טריטוריאליסטים” הם אלו המחזיקים בתפיסה שאפשר לפתור את הסכסוך הישראלי-פלסטיני באמצעות פשרה טריטוריאלית, לעומת ה“קיומיים” הסבורים כי אין פתרון של שלום לסכסוך וכי השקט יבוא על הארץ רק כאשר צד אחד יושמד.

טענה נוספת שמעלה המחבר, שעליה בוודאי ישנה מחלוקת, היא שכדי להגיע להסכם שלום ישראלי-פלסטיני דרושים שלושה תנאים: הנהגה ישראלית שאינה תלויה בקואליציה בתמיכת המתנחלים; ציבור פלסטיני סבלני; ותמיכה פיננסית כבירה של הקהילה הבינלאומית ברשות הפלסטינית (עמ' 49). למעשה, החולקים על טענה זו של המחבר לא יתקשו להפריכה: בנוגע לתנאי הראשון – הן במהלך ועידת קמפ דייוויד בקיץ 2000 והן במהלך ועידת טאבה בתחילת 2001, הנושאים ונותנים בצד הישראלי לא היו חברי “קואליציית המתנחלים” אלא ראשי גוש המרכז-שמאל (מפלגת העבודה, מרצ ומפלגת המרכז), אשר דגלו ברעיון של שתי מדינות לשני עמים ובהקמת מדינה פלסטינית על מרבית שטחי הגדה המערבית ורצועת עזה. אולם גם אז הנהגה הפלסטינית בראשות ערפאת לא קיבלה את ההצעות שהציע ראש הממשלה דאז אהוד ברק – עובדה המוכיחה בבירור כי גם הנהגה ישראלית שאינה תלויה בציבור המתנחלים אינה מבטיחה הסכם שלום ישראלי-פלסטיני. גם בנוגע לתנאי השני והשלישי, המציאות הכואבת הוכיחה כי גם כאשר הציבור הפלסטיני הוא “סבלני” וגם כאשר הרשות הפלסטינית זוכה לתמיכה פיננסית כבירה מהקהילה הבינלאומית, בדיוק כפי שהיה טרם פרוץ האינתיפאדה השנייה וגם לאחריה עד עלייתו של טראמפ, לא השלום הוא שמפציע אלא האלימות והטרור הפלסטיניים.

טענה נוספת שמעלה המחבר בנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני היא שהפלסטינים דבקו בהיבט הלאומי ולא בזה הדתי, בכל הנוגע להתנגדותם להקמת מדינת יהודית בשטחי ארץ ישראל המנדטורית: “רוב הפלסטינים מסגרו את מטרותיהם במונחים לאומיים ולא דתיים. כך גם מנהיגי העולם הערבי, שעליהם נשענו הפלסטינים במטרה למנוע את הקמתה של מדינת ישראל. כך, התפיסה הלאומנית הייתה זו הדומיננטית בקרב הערבים הפלסטינים לפני 1948” (עמ' 70). גם את הטענה הזו של המחבר אפשר להפריך ללא מאמץ. רבים יטענו ובצדק כי הפלסטינים דבקו

למרות שמדובר במודל תאורטי מעניין, אשר ללא ספק מסייע לפשט את הסוגיות המורכבות של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, נראה כי קצת קשה להסביר באמצעותו את המורכבות של סכסוך עיקש זה, אשר בפועל כרוכים בה ארגונים ואישים המחזיקים בזמנית הן בגישה הטריטוריאליסטית והן בזו הקיומית. כך למשל אפשר לטעון שבעוד הפלסטינים החזיקו בגישה טריטוריאליסטית לסכסוך בכך שתמכו ברעיון שתי המדינות, הרי הדרישה של רבים מהם למימוש זכות השיבה לישראל גופא, שמטרתה לגרום בטווח הארוך להרס המדינה היהודית, מקורה בגישה קיומית לסכסוך, על פי המודל של המחבר.

נוסף על כך, למרות הפרטים הרבים והמקורות המגוונים בספר, כולל השימוש הרחב בסקרי דעת קהל שנערכו בקרב האוכלוסייה הישראלית והפלסטינית וההצגה המקיפה בספר של סוגיות הליבה בסכסוך, נראה כי אפשר היה להרחיב עוד יותר את הסקירה ההיסטורית של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, המופיעה בפרקים הראשונים של הספר, כדי לקבל מסגרת ניתוח רחבה יותר של הסכסוך. בהקשר זה הכותב אינו מרחיב על אירועים היסטוריים חשובים שהשפיעו על הצדדים בסכסוך, כגון הצהרת בלפור משנת 1917 – אירוע בעל משמעות היסטורית לשני הצדדים, והטבח בחברון בשנת 1929 – אירוע שחקק עד היום בזיכרון הקולקטיבי של החברה היהודית בישראל.

זאת ועוד, הספר נשען על הנחות יסוד שחלקן ניתנות להפרכה ללא מאמץ ניכר. אחת מהן היא הטענה המוצגת לכל אורכו של הספר, שעל פיה ארגון פתח עבר טרנספורמציה תפיסתית – מראייה של הסכסוך עם ישראל דרך עדשת התפיסה הקיומית לזו הטריטוריאליסטית – ולפיכך הארגון כבר אינו מעוניין להשמיד את ישראל. בפועל נראה כי רבים יחלקו על קביעה זו של המחבר, תוך העלאת טיעוני תוכנית השלבים של אש"ף משנת 1974; “נאום חודיבה” של ערפאת בדורם אפריקה; אי-שינוי הלכה למעשה של האמנה הפלסטינית, בהיעדר נוסח רשמי שאינו כולל את הסעיפים שהפלסטינים התחייבו למחוק מהאמנה; הסכמי אוסלו כסוס טרויאני, כפי שכונו בשעתם על ידי בכיר אש"ף פייסל חוסייני; סירובם של ערפאת ואבו מאזן להצעות ברק ואולמרט, בהתאמה; האינדוקטרינציה וההסתה במערכת החינוך ובתקשורת הפלסטינית; וההתעקשות הפלסטינית על המשך קיומו של אונר"א. בהקשר זה, אלו המחזיקים בטענה כי ארגון פתח לא זנח את יעדו לשחרר את פלסטין מהים ועד הנהר עשויים לטעון כי ההסכמים עם ישראל הם בסך הכול טקטיקה זמנית, כחלק מהאסטרטגיה הכוללת שמטרתה

גורמים במערב יהיו מודעים למטרותיהם של 'הקיומיים' הפלסטינים ויעשו ככל שביכולתם לפגוע בלגיטימציה שלהם, השלום הישראלי-פלסטיני אינו בר-השגה" (עמ' 51).

המחבר חותם את ספרו בטענה כי הסטטוס קוו קיים וישאר בעתיד הנראה לעין, ולשום צד לסכסוך, בין שהוא טריטוריאליסטי ובין שהוא קיומי, אין באמת יכולת ורצון לנהל משא ומתן לשלום או לכפות שינוי. בהקשר זה המחבר טוען כי "ניסיונות כושלים של הטריטוריאליסטים לשנות את הסטטוס קוו הפחיתו את אמון הציבור שלהם בהם, ובמקביל הגבירו את התפיסה כי הצד השני מחזיק בתפיסות קיומיות" (עמ' 268).

לסיכום, ספרו של קרליל הוא ספר חשוב שנועד לפשט את ההבנה של אחד הסכסוכים העיקשים ביותר על פני הגלובוס – הסכסוך הישראלי-פלסטיני. גם אם לא מסכימים עם כל הטענות שבספר, ניכר שהמחבר עשה מאמץ רב להנגיש לקוראים את הסכסוך הישראלי-פלסטיני, הן בעזרת הדיכטומיה בין הגישה הטריטוריאלית לגישה הקיומית והן תוך מבט לעתיד וניתוח התרחישים הצפויים לקראת פיוס אפשרי, או לצערנו – המשך ניהול הסכסוך.

ד"ר אורי ורטמן הוא רכז המערכת של כתב העת עדכן אסטרטגי, עמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) ועמית מחקר באוניברסיטת דרום ויילס בבריטניה. עבודת הדוקטור שלו עוסקת בביטחון לאומי בישראל בראי תאוריית הביטחוניזציה (Securitization Theory).

oriw@inss.org.il

ספרו של קרליל הוא ספר חשוב שנועד לפשט את ההבנה של אחד הסכסוכים העיקשים ביותר על פני הגלובוס – הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

בהתנגדות הדתית לא פחות מזו הלאומית. בפועל, ההנהגה הערבית הפלסטינית בתקופת המנדט הבריטי, בראשותו של המופתי חאג' אמין אל-חסייני, ראתה ביהודים כמי שבאו והשתלטו על אדמות ואקף מוסלמיות. יתרה מזאת, המופתי, בדומה ליאסר ערפאת בתהליך אוסלו (נאום חודיבה במסגד ביוהנסבורג במאי 1994 וההסטה בעקבות פתיחת מנהרת הכותל) ובמהלך האינתיפאדה השנייה, אף הדגיש כי היהודים באים להשתלט על מסגד אל-אקצא והשתמש בטיעון זה כאמתלה להסית ולקרוא לפגוע ביהודים. בהקשר זה ראוי היה לציין ביתר פירוט בספר את הפרעות האלימות שביצעו ערבים ביהודים בשנים 1920 ו-1929, כאשר המרכיב הדתי היה מרכזי בהחלטתם של הערבים לנהוג באלימות רצחנית כלפי שכניהם היהודים בערים המעורבות בשטחי פלשתינה המנדטורית. לכל היותר אפשר היה לטעון כי חל מיזוג של המוטיב הלאומני והדתי, ולא לקבוע כי ההיבט הדתי היה פחות דומיננטי מזה הלאומני.

אך למרות טענתיו השנויות במחלוקת של המחבר לגבי היותו של ארגון פתח שותף לשלום עם ישראל, הוא מביע בצדק ביקורת נוקבת על גורמים במערב, אשר רואים את טבעם של סכסוכים רק מהזווית הטריטוריאלית-לאומית תוך התעלמות מהמרכיב הדתי של העימות (עמ' 58). המחבר אף מדגיש כי "עד אשר